

kiállítás megnyitóján elegánsan és kedvesen megjelent közöttük. Beült a székbe, fényképezkedett barátaival, mindenekelőtt olasz festőtársával, Franco Daganival, akivel már két kiállítás szerepelt közös művel. Halász zárt geometrikus formákat, vidám pöttyöket, Dagani lágy, expresszív vonalkötegeket festett ezekre a vászakra, melyekből Pakson is volt néhány látható. Ez a közös képkalkotás most nagyon divatos hazánk legjobb művészei között!

Halász Károly paksi kiállítása nosztalgikus, romantikus tárlat volt reménytelenül kis közönség számára. Akik látták, megpróbálhattak megerősödni a művész hitétől, abban, hogy a világ megérthető, bejárható, vándor-bottal és nagy elszánással minden távolság legyőzhető, hogy csodákra képes a kéz, a láb s a barátság, meg az erős ragaszkodás a szülőföldhöz, a mélyebb rétegekhez. Reméljük, hasonló kötetlen, szomorkás-vidám bemutatóra Budapesten is sor kerül, s a művész életmű-katalógusa is olvasható lesz nemsokára.

Szabó Júlia

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

FÁTÓL AZ ERDŐT

Kedves *Holmi*,
Balassa Péter HALÁLNAPLÓ című könyve ellen írt kritikájában (*Holmi*, 1994. augusztus) Farkas Zsolt egy helyütt ezt mondja: „*valami nem tetszik, és ezt elmondom másoknak. Reagálnak rá, ha akarnak, beszélgetünk róla, ha más is érdemesnek látja*”. Ezt szeretném az alábbiakban tenni: megfogalmazni néhány fenntartásomat a kritikának nem annyira az értékelő álláspontjával, még csak nem is érvelésével, mint inkább észlelésével szemben. Ez persze nem azt jelenti, hogy egyetérték azzal az indulattal és az első pillanattól eldöntöttnek látszó elutasítással, amelyről az írás összes mondata, az elsőtől az utolsóig, tanúskodik; ellenkezőleg, nehezen tagadhatnám, hogy én a HALÁLNAPLÓ-nak az a fátya „szolidáris, affirma-

tív beállítódású, alapvetően a szeretettől vezérelt” olvasója voltam, akinek fantomképét Farkas Zsolt slusszpoénként idézi fel. Mégsem elsősorban az a szándékom, hogy a HALÁLNAPLÓ-t védelmembe vegyem; erre sem én nem érzem magamat feljogosítva, sem a könyv nem szorul rá (hiszen a mérleg másik serpenyőjében ott van Bányai János értő és megértő írása; az a tény, hogy történetesen Farkas Zsolté az utolsó szó, legfeljebb arról tanúskodik, hogy a gáncs, nyilván udvarisságból, maga elé engedti az elismerést); inkább egy-két módszertani problémára szeretném felhívni a figyelmet.

Az, hogy Farkas Zsoltnak nem tetszik a HALÁLNAPLÓ, és hogy nemtetszésének okairól őszintén és részletekbe menően tájékoztatja a *Holmi* olvasóit, tökéletesen rendben van. Megnyugtatónak tartom, hogy azoknak a politikai vagy érzelmi indítékoknak, amelyek oly gyakran lappanganak a Balassa írásával szemben mutatkozó ellenszenvek mögött, ezúttal nyomuk sincsen: a nemtetszés kizárólag a könyvvel (azaz nem is annyira magával a könyvvel, inkább a könyv mondataival) való szembesülésből fakadt.

Az írás sok szigorrról és vajmi kevés szeretetről tanúskodik. Önmagában véve ez sem kifogásolható, hiszen a szeretet nem okvetlenül szükséges feltétele a megértésnek; sőt a megértés sem szükséges feltétele annak, hogy egy kritikus lényeges felismerésket fogalmazzon meg egy-egy szerzőről vagy műről. Olyan őszintétlen kultúrában és közéletben, amilyen a miénk, többnyire csak szeretet nélkül lehet *leleplezni* egy-egy beszédmód, egy-egy életmű kiüresedését. Farkas Zsolt eszménye, ha jól veszem észre, nem a megértő, hanem a leleplező kritika. Azt viszont ő maga sem állítja, hogy Balassa beszédmódja kiüresedett volna, ellenkezőleg, zsúfoltnak és feszítettnek tartja: márpedig ez nem leleplezés, hanem szemléleten alapuló, nagyjából helytálló észrevétel. Ahhoz viszont, hogy ebből (és a kritikában szórványosan előforduló többi megfigyelésből) használható következtetéseket lehessen levonni, talán mégsem ártott volna kísérletet tenni a könyv egészen megértésére, a szerző írói szándékainak rekonstruálására (amelyekről persze nem muszáj jó véleménnyel lenni) és más effélékre.

Farkas Zsolt azt ígéri, hogy nem fog ke-

keckedni, majd pedig nem kevés élvezettel és szinte már szépírói leleménnyel végigkeckedi hosszú dolgozatát. Ez már nincs egészen rendben, annak ellenére, hogy a szellemdús fordulatok általában előmozdítják egy-egy folyóiratszám olvasottságát: a keckedések és cikizések túladagolt, illetve sokszorosan túladagolt mértékben még egy olyan okos és felkészült ember írását is, amilyen Farkas Zsolté, aránytalanná és kicsinyessé teszik. Ennél azonban nagyobb baj, hogy Farkas Zsolt mintha elfelejtkezne róla: egy könyv nem egyenlő a benne olvasható mondatok összegével. Szerinte Balassa mondatai többnyire rosszak. Szerintem egyáltalán nem rosszak, hanem, kontextusukból kiszakítva, védtelenségnek (hogy miért van ez így, annak taglalása szétfeszítené az olvasói levelet). Helyes, ha egy kritikus ezt a védtelenséget észreveszi, és nem helyteleníthető, ha ellenszenvesnek találja; ám ezzel az észrevétellel, továbbgondolásáról látványos gesztussal lemondva, egy tucat jól sikerült poén kedvéért visszaélni nem illendő és nem termékeny eljárás.

A magam részéről az értekező prózában sem kedvelem túlzottan az atombiztos mondatokat, s főleg nem kedvelem azok normaként való megkövetelését. Ez persze ízlés kérdése. Csakhogy: egyrészt Farkas Zsolt is látja, hogy a HALÁLNAPLÓ nem tekinthető szabályos értekező prózának. Az viszont nem jut eszébe, hogy, amennyiben így áll a dolog, talán nem is kérhető számon a kifejtés egyértelműsége, az argumentáció sarkalatosága, a valószínűsített vélekedések meggyőző csoportosítása stb., mert hátha a szerző nem is kifejtteni, argumentálni, meggyőzni stb. akar, hanem valami mást. Másrészt lehet, hogy tényleg „nem ártana felépíteni, diszkurzívabbá, áttekinthetőbbé tenni azt a szignifikációs folyamatot, amelyben egy korántsem kézenfekvő jelentésrendszer előáll”, de talán az sem ártana, ha a kritikus – ha már elismeri, hogy itt egy jelentésrendszerrel van dolgunk – a jelentésrendszer egészéről vagy legalább nagyobb egységeiről is kifejtene véleményét. Más különben azt lehetne hinni, hogy például Farkas Zsolt a könyv megítélése szempontjából közömbösnek tartja, mit gondol Balassa a regény és a filozófia viszonyáról, a világ átélhetőségének problematikussá válásáról, modernizáció és értékörzés összeegyeztethetőség-

ról stb.; az a benyomásunk támadhat, hogy nem érdekli, miként válnak Balassa számára különféle gondolkodói problémák a személyes élet megélt részévé (hiszen azt mégiscsak jelezhetné kritikájában, hogy az ilyesmit nem tartja hitelesnek, illetve hihetőnek, ha a szövegek érdemi tartalmában talál kivetnivalót); úgy vélhetnénk, hogy azért köt bele mondatok szintjén enunciació és enunciat fészült-ségébe (túlfeszült-ségébe), mert ignorálja Balassát mint gondolkodót – én azonban ilyesmit nem tételezek fel Farkas Zsoltról. Valószínűbbnek tartom, hogy saját éles – talán túlságosan is éles – látása vezette félre: amikor egy bizonyos felület fölé hajolva azt a nehezen cáfolható észrevételt teszi, hogy „rúcskös, repedezett”, akkor a kéregetől nem látja a fát, a fától az erdőt. (Elnézést a képszerűségért.)

Nem derül ki a kritikából, vajon Farkas Zsolt csak a HALÁLNAPLÓ-t tartja ennyire nehezen olvashatónak, vagy Balassa korábbi, más műfajú könyveiről is hasonló véleménnyel van. Távol álljon tőlem, hogy teljességre törő pályaképet kérjek tőle számon, de minthogy mégiscsak ezoterikussággal, arisztokratizmussal és a be nem avatott olvasók kirekesztésével vádolja (még hozzá szintaktikai és szemantikai megfontolások alapján) Balassát, jó volna tudnunk: vajon ez – szerinte – merőben új jelenség (és akkor figyelmeztetni kellene Balassát, térjen vissza a régi kerékvágásba, hiszen eredetileg nem volt ennyire ilyen meg olyan); vagy mindig is ilyenek meg olyanok voltak Balassa szövegei, már a tizenöt-húsz évvel ezelőtt írt tanulmányok is (akkor viszont, és nemcsak akkor, bátran szembe kell nézni az életmű tartós és erős hatásának problémáival, valamint azzal a még súlyosabb problémával, hogy ez a hatás nem független az újabb magyar irodalom legitimációjától). Vagy esetleg azt gondolja a kritikus (amit persze nem hiszem, hogy gondol), hogy bár a HALÁLNAPLÓ mondatai ilyenek meg olyanok, de Balassa régebbi mondatai még ilyenebbek-olyanabbak voltak, tehát a mostaniak igaz, hogy ilyenek-olyanok, de már nem annyira. (Ez esetben megcsillanhat egy jól felépített, diszkurzív elismerést; ne féljen, nem fogja magát elbizni a szerző, inkább örülni fog az építő jellegű bírálatnak.)

Végül – több nem fér egy olvasói levélbe

– egy pillanatig el szeretnék tünődni rajta: vajon csakugyan olyan arisztokratikus, ezotrikus, profétikus (ez persze az arisztokratikusnak ellentmond, de nem baj), bombasztikus, homályos, kultúrfőlényét fitogtató szerző-e B. P. amilyennek – más-más megmondólásokból – sokan ítélik és mondják? A kérdés félrevezető, mivel azt a látszatot kelti, mintha Balassa személyét érintené, holott *csak* az írásművek nyelvezetére vonatkozik – hiszen mindvégig erről volt szó. (Jó lenne végre szakítani azzal a babonával, miszerint a stílus maga az ember. Tapasztalatból tudom, hogy ennek még az ellenkezője sem igaz.) Félrevezető azért is, mert – és ehhez semmifélc rossz-hiszemű hátsó gondolat nem szükséges – erkölcsi síkra terel egy moráltól és főleg moralizálástól teljesen független megértési problémát. Természetesen nem az a megértési probléma, hogy Balassa mondatai miben és mennyire térnek el az úgynevezett közönséges nyelvtől (ha van ilyen), hanem az, hogy ő maga mit szemel ki megértése tárgyául, és hogyan *bonyolítja le* a megértést.

Ha mindezt előrebocsátva megismételjük a fenti kérdést, akkor kiderül, hogy valójában két – szerintem merőben különböző – probléma rejlik benne. Az egyik: az a mód, ahogyan Balassa középpontba állítja szemlélődése választott tárgyát, a másik: az alanyiség és a képi fantázia nyílt jelenléte Balassa szövegeiben. (A HALÁLNAPLÓ ezzel összefüggő műfaji problémáiról máshol bővebben is beszéltem; szerintem a napló, a széppróza és az esszé műfaji feszültségét Balassa tudatosan tette könyve kompozíciós elvévé.)

Ami az első problémát illeti: ha egy kritikus azt állítja a szerzőről, hogy aránytalanul felstilizálja választott tárgyát (ennek a kifogásnak persze csak értekező prózával szemben van értelme, szépirodalmi munkákban minden felfedezés maga az aránytalanság és a felstilizálás), akkor bizonyítani kell, hogy az ábrázolt tárgy szóra sem érdemes; valamint őt terhelni annak bizonyítása is, hogy a tárgy aránytalan felstilizálása káros, veszélyes, megbotránkoztató stb. – akkor persze a kritikusnak igazolnia kell erkölcsi szempontjait. (Ami nem csekély többletterhelés, ha valaki komolyan veszi.)

A másik problémával kapcsolatban legyen elég annyit mondanom, hogy az egzaktság,

egyértelműség és szabatoság nagy crénye lehet az előadásmódnak, nem véletlen, hogy már az elemi iskolában is meg szokták követelni; nyelvileg elzagyvult korokban természetesen nyelvkritikát lehet rájuk (illetve követelésük pátoszára) alapítani. Csakhogy: a fenti crények ellentéteinek (a homálynak, a túlsokértelműségnek és a túlbonyolítottágnak) bírálata gyakran az emberi szellem összes olyan megnyilvánulását veszi célba – kíméletet és kivételt nem ismerve –, amelyek nem szoríthatók a formális logikán alapuló ráció keretei közé. Nem tartom kizártnak, hogy a közönséges nyelv nem is annyira közérthetőséget jelent, inkább a mindenkori beszélő személyes tulajdonságainak és fantáziaműködésének eltüntetését teszi normává; mindezenre az, amit Farkas Zsolt „*az operai valószínűtlenség dagályának*” és „*a profétai hevület legripacsabb áriáinak*” nevez, egy ilyen norma árnyékában akkor is jólesően és üdítően rendszeridegennek hat (mármint a nyelvi és gondolati sémák akár dogmatikusan, akár értékközömbösen totális rendszerétől idegennek), ha furcsaságait és szerzetelenségeit magam sem tudom mindig a helyükre tenni. Mert lehet, hogy nincs is előre kijelölt helyük.

Szívélyes üdvözzettel:

Márton László

Ui. Magam sem hiszem, hogy Farkas Zsolttal szemben mindig igazam van. Legutóbb, egy más természetű ügyben olyannyira nem volt igazam, hogy emiatt tartozom neki egy üveg Metaxával. Adandó alkalommal megadom. M. L.

Tisztelt Szerkesztőség!

Farkas Zsolt a Balassa Péter könyvéről szóló kritikájában megjegyzi, hogy sajnos – terjedelmi okokból – a „*legdurvább szövegrészt*” nem idézheti, pedig az önmagáért beszélne, hiszen „*borzalmas tetszelgés*”. A HALÁLNAPLÓ 281–282. oldalán található betétről van szó, melyet – így Farkas – „*érdemes megnézni*”. Nos én megnéztem, és rögtön láttam, hogy 1. nem Balassa írta, ezt nyíltan megmondja, amikor kijelenti, hogy másolatról van szó; 2.